

Den författande filosofen

Vad kan egentligen utläsas om en filosofisk forskning när filosofen också skriver romaner? **Salla Peltonen** läser böcker om **Iris Murdoch**.

Sabina Lovibonds bok *Iris Murdoch, Gender and Philosophy* tar sig an frågan om den engelska filosofen och författaren **Iris Murdoch** (1919-1999) syn på feminism och filosofi bland annat genom att undersöka på vilket sätt kön porträtteras i Murdochs romaner. Iris Murdoch undervisade i filosofi vid Oxford under 15 års tid men har kanske mest blivit känd som författare. Murdoch skrev 26 romaner, men hon skrev även teaterstycken och dikter. Det finns ett växande intresse för Murdoch som filosof, speciellt för hennes moralfilosofi, samt för Murdochs författarskap överlag. Murdoch var en av de första filosoferna att introducera existentialismen och framförallt **Sartres** författarskap till en engelskspråkig publik. Trots att Murdochs verk präglas starkt av existentialistiska teman kom hon att ta avstånd från existentialismen som filosofisk hållning. Hon jämförs ofta med tänkare som **Wittgenstein**, **Kierkegaard** och **Simone Weil**. Murdochs förhållningssätt till feminismen som en fråga om frihet för kvinnor såsom **Simone de Beauvoir** förstod frihet, och till kvinnorörelsen som politisk kamp, är en av Lovibonds centrala frågor. Lovibond vill belysa detta genom en analys av Murdochs filosofi och genom att analysera hur manlighet och kvinnlighet porträtteras i Murdochs romankaraktärer.

I bokens första kapitel, *A woman philosopher: why not?*, inleder Lovibond sin diskussion med att konstatera att Murdoch liksom de samtida filosoferna **Philippa Foot** och **Elisabeth Anscombe** kan ses som inspirerande exempel för kvinnliga filosofer, även om de inte är uttalat feministiska tänkare. Frågan om kön eller feminism är inga givna teman i Murdochs texter, varken i romanerna eller i de filosofiska verken. Lovibonds bok tematiserar därmed även en mera allmän fråga som handlar om filosofin som manlig tradition, dess relation till kvinnor och kön, och kvinnors plats i filosofin. Lovibond hänvisar till den franska filosofen **Michèle Le Dœuff**s begrepp *the philosophical imaginary*, det vill säga filosofins "bildlandskap" (i brist på ett bättre uttryck) som genomsyras av könade metaforer baserade på en könsskillnadslogik. Det manliga förnuftet, den kvinnliga känslan, kvinnan som objekt, mannen som subjekt och så vidare, könsskillnaden består i varandras motsats och är hierarkisk. I detta landskap

framstår den kvinnliga filosofen fortfarande som en avvikel- se och frågan är förstas, vilken betydelse detta har som kulturpolitisk och historisk fråga, men även för filosofin som akademisk disciplin. Vad är det som står eller faller på bilden av filosofen som man eller kvinna? Varför överhuvudtaget ställa frågan om feminism till en filosof, för att hon råkar vara en kvinna, hamnar vi inte då tillbaka i en könsskillnadslogik som vi i utgångspunkten ville ifrågasätta?

Frågan om feminismens kritik av den manliga filosofiska traditionen som utgör det inledande kapitlet i boken ger

Lovibond hänvisar även till det erotiska 'bildlandskap' som kan spåras tillbaka till Platon och Sokrates som fortfarande präglar filosofin i en social mening.

en allmän översikt över hur diskussionen förts gällande kvinnors marginella position inom filosofin och placerar Murdoch i ett sammanhang där kvinnliga filosofer utgör ett undantag. Lovibonds diskussion följer den analys Simone de Beauvoir gjorde i *Det andra könet* (1949) där frågan om kvinnors marginella plats i filosofin är ett historiskt, kulturrellt faktum och där frågan om vad det betyder utmynnar i ett slags könsskillnadens fenomenologi. Lovibond hänvisar även till det erotiska bildlandskap som kan spåras tillbaka till **Platon** och **Sokrates** som fortfarande präglar filosofin i en social mening. Lovibond skiljer därmed på frågan om vad filosofi som verksamhet är och vad en filosofisk insikt kan innebära, och på frågan om könade maktstrukturer inom filosofin som en fråga för en feministisk analys.

I Kapitel två, *The Simone Weil factor*, spåras Simone Weils inflytande på Murdoch och diskuteras några av de centrala

begreppen hos Weil som är viktiga för Murdochs egen filosofi. Murdochs kanske något komplicerade förhållande till kön och feminism kan enligt Lovibond delvis hänga ihop med hennes filosofiska inspirationskällor som framförallt är Weil och Platon. Lovibond poängterar begreppen uppmärksamhet och lydnad hos Weil som centrala för Murdoch (som beskrivit sitt möte med Weils författarskap som "kärlek vid första ögonkastet") och hennes syn på filosofins uppgift. Det är speciellt de religiösa elementen och fokus på konst, moral, estetik och Weils begrepp om avskapelse som bemöts skeptiskt i en feministisk läsning. Där förstås moral och avskapelse ofta som en del av ett religiöst arv med starka könade traditioner där det självupppoffrande subjektet kodas som kvinnligt. För att inte tala om den betydelse kärlek har i Murdochs tänkande, ett begrepp som i en feministisk analys ofta bemöts med misstänksamhet.

Det är speciellt de religiösa elementen och fokus på konst, moral, estetik och Weils begrepp om avskapelse som bemöts skeptiskt i en feministisk läsning, där moral och avskapelse ofta förstås som en del av ett religiöst arv med starka könade traditioner där det självupppoffrande subjektet kodas som kvinnligt.

Men att Murdoch, och Weil, utarbetade en filosofi bortom frågor om kön betyder inte att de automatiskt bör läsas som en del av en manlig tradition. Det är dock ofta den tudelningen, mellan att se filosofin som i sig manlig och därmed begrepp som kunskap, kärlek eller moral som i sig könade, och en feministisk kritik som en avvikelse från det, vilket ibland uttrycks genom tanken att vi bör skapa nya begrepp, som styr diskussioner om kvinnor och filosofi och den feministiska kritiken av filosofin. Lovibond är mera upptagen av frågan om den kvinnliga filosofen i allmänhet, vilket gör att hennes diskussion på sina ställen blir något tunn och snarare ger uttryck för att det är Lovibond som ser Murdoch som framförallt en *kvinnlig* (och heterosexuell) filosof.

Murdochs filosofi och framförallt hennes romaner aktualiserar likväl en hel del frågor för den feministiska läsaren. I sitt författarskap beskriver hon på olika sätt hur en könsskillnadsideologi genomsyrar samhället, i stort och litet. Bokens tredje kapitel *Men, women and learning: case studies in the fiction of Iris Murdoch* utgörs av Lovibonds analys av åtta av Murdochs romaner. Murdochs karaktärer är tydligt könade och följer inte sällan ett bekant patriarkalt mönster. Männen är aktörer, subjekt, aktiva tänkande medborgare, filosofer, utbildade akademiker, kvinnorna är med några få undantag, trots utbildning, ofta ett slags andra rangens karaktärer; självupppoffrande, där längtan

efter kärlek karaktäriserar deras vara, eller på något sätt misslyckade i ett slags existentiell mening. Det finns enligt Lovibond ett tydligt mönster i Murdochs romaner: bilden av manlig dominans och kvinnlig underkastelse, något Lovibond diskuterar i relation till masochism och psykoanalysens teorier om subjektformationen och som hos Murdoch framförallt relateras till *eros* och begär.

Lovibond påpekar att "Murdochs outtröttliga utforskande av det manliga perspektivet och den konstnärliga njutningen, genom vilken hon dyker in i en värld av narcissistisk, förbittrad, omogen eller abjekt femininitet, utgör en utmaning för den välvilliga feministiska kritikern". Samtidigt utgör Murdochs författarskap ett rikt material för den uppmärksamma läsaren, inte bara gällande könsskillnadsideologins mera komplicerade nyanser, men även gällande moralisk-existentiella spörsmål överlag. Liksom Simone de Beauvoir i sitt författarskap skildrar mänskliga relationer genom olika former av moraliskt drama (kärleksrelationer, brusten kärlek, olycklig kärlek, eller arbetets, politikens, aktivismens och tänkandets betydelse för den enskilda men även i vänskap och i intima relationer) där existentialismen är den filosofiska andan, innehåller Murdochs romaner enligt Lovibond många moral-psykologiska teman i linje med hennes moralfilosofi. Frågan om hur Murdochs författarskap förhåller sig till hennes filosofi (är romanerna exempel på den moralfilosofi hon vill företräda, skall hennes romaner ses som ett slags filosofiskt laboratorium där hon experimenterar med sina filosofiska idéer) är central i Murdochlitteraturen. Lovibond utgår i sin analys från Murdochs egna ord: "en författares relation till sina karaktärer avslöjar en stor del om dennes moraliska attityd", och Lovibond skriver själv: "Jag antar att den typ av 'avslöjande' eller 'framställning' hon har i åtanke här inte består i att moralisera, men är sättet som vissa specifika karaktärers handlande antas väcka sympati eller fientlighet."

Lovibonds syn på hur man skall förstå Murdochs romaner är oklar i den bemärkelsen att hon å ena sidan tycks läsa dem i enlighet med laboratoriemodellen, där Murdochs karaktärer är skapade för att väcka en viss reaktion hos läsaren. Å andra sidan tycks hon vilja hålla tolkningarna av Murdochs romaner öppna. Lovibond själv säger att hennes läsning är avsedd att synliggöra något hon finner förvånande i författarens attityd, nämligen den "glädjelösa eller som bäst ljumma attityd till de långa sociala processer genom vilka kvinnors position som 'det andra könet' upphör att vara självklart". Lovibonds förhållningsätt utgör därmed ett slags psykologiskt studium av Murdochs intentioner – vad menade Murdoch *egentligen*?

Samtidigt menar Lovibond att Murdochs romaner kan läsas som en kritik av det existerande "sociala bildlandskapet" (*social imaginary*) och speciellt vissa antagna hinder för kvinnligt aktörskap. Lovibonds läsning av Murdochs romaner styrs kanske i någon mening av en fråga som är alltför allmänt ställd. Verkligheten är inte *en* och hur vi ser eller förstår vilken roll kön spelar i Murdochs verk kan inte

bestämmas utifrån en allmän föreställning om att Murdoch samtidigt som hon *beskriver* sina karaktärer i en moralisk mening ger uttryck för hur hon ser män och kvinnor. Det finns en skillnad mellan att beskriva hur könsskillnad och dess historiskt sedimenterade logik tar sig i uttryck i mänskliga relationer, i mäns och kvinnors självuppfattning och förståelse av sig själva och varandra, och mellan att utgå ifrån könsskillnaden som existerande på samma sätt i en rent "ontologisk" mening. Lovibonds läsning tror jag är alltför präglad av en viss förståelse av män och kvinnor som just män och kvinnor i enlighet med vår kulturs könsskillnadstänkande. Hennes läsning styrs av tanken att romanerna, eftersom de enligt Murdoch själv ger uttryck för en författares moralitet, är nyckeln till Murdochs feministiska eller icke-feministiska projekt. **Niklas Forsberg** påpekar i sin Murdoch-bok att det finns en skillnad mellan att beskriva världen som den är och som den borde vara. Han menar att Murdoch genom att beskriva världen som den är försöker synliggöra hur intimt s a m m a n b u n d n a vårt språk och vår livsform är. Utgår man ifrån den tanken kan Murdochs romaner läsas som en beskrivning av ett patriarkalt könsystem, där författaren beskriver det hon ser, i detalj, de usla sidorna av "den feminina karaktären" som självuppgiffrande och därmed som bärande på en helt annan mening än t.ex. Weils förståelse av avskapelse. Det betyder inte att författaren i någon entydig mening ger uttryck för sin förståelse, håller med sin beskrivning. Det betyder kanske snarare att till exempel Simone Weils filosofi i motsats till vad Lovibond tycks mena är en inspiration för en feministisk kritik hos Murdoch, snarare än upphovet till motsatsen.

I det sista kapitlet, *What is she afraid of?*, diskuterar Lovibond Murdochs anti-feministiska tendenser och ägnar ett stycke åt att diskutera sadomasochismen som en del av ett feminint psyke och som en aspekt av kvinnors sexualitet. Lovibonds hypotes är att "Murdochs anti-feministiska tendenser från 1960-talet framåt reflekterar ett slags förfäran över feminismens antagna intention att nedvärdera och averotisera maskulinitet, med ödesdigra konsekvenser för bilden av 'tänkaren', 'den vise' eller 'den store läraren som har ett rent hjärta'". Lovibonds analys förefaller mig här ytterst spekulativ och märklig. Trots att Murdochs romaner innehåller karaktärer som filosofer som lärare, stora tänkare, och trots att de porträtter erotiskt intellektuella relationer och trots Weils inflytande på Murdoch, är det svårt att se varför "en rädsla för att maskulinitet averotiseras" skulle utgöra ett ledmotiv hos Murdoch. Murdoch var på många sätt okonventionell och hade själv relationer både med män och kvinnor. Man kan anta att

det gav henne en inblick i de normativa aspekterna av kön och sexualitet, framförallt i vad könsskillnaden som hegemonisk ideologi innebär. Likaså förekommer kärleksrelationer mellan män i Murdochs romaner, vilket Lovibond enbart nämner i förbifarten, men inte diskuterar ytterligare.

Lovibonds analys bottnar i en könsskillnadsontologi som feminismen ägnat de senaste 20 åren åt att ifrågasätta. Det gör att hennes analys är ytterst heteronormativ, och gör inte mycket mer än att via beskrivning återge Murdochs romaner. Lovibonds bok är rent tematiskt ett välkommet bidrag i den existerande Murdochlitteraturen då den fokuserar på frågor om kön och feminism, men framstår i sista hand som en rätt ytlig och konservativ undersökning av Murdochs syn på feminism, kön och filosofi.

Det finns en skillnad mellan att beskriva hur könsskillnad och dess historiskt sedimenterade 'logik' tar sig i uttryck i mänskliga relationer, i mäns och kvinnors självuppfattning och förståelse av sig själva och varandra, och mellan att utgå ifrån könsskillnaden som existerande på samma sätt i en rent "ontologisk" mening.

ANNAN LITTERATUR OM IRIS MURDOCH

Kate Larsons doktorsavhandling: "Everything Important is to Do with Passion": Iris Murdoch's Concept of Love and its Platonic Origin (2009).

Niklas Forsbergs bok *Language Lost and Found: On Iris Murdoch and the Limits of Philosophical Discourse* (2013).

Sabina Lovibond,
Iris Murdoch, Gender and Philosophy.
Routledge, 2011.
Iris Murdoch, *Gender and Philosophy*, 2011.

Salla Peltonen är doktorand
i kvinnovetenskap vid Åbo Akademi.